

אי-נחת ומועקה בקליניקה ובתרבות

הצגת נושא כנס NLS 2023

דניאל רואה

הכותרת שאני מציע לכנס הבא שלנו, שיתקיים בפריס במאי 2023, לקוחה ישירות מקטע בטקסט של לאקאן שמכונה *השלישית*, שהיא ההרצאה שלו, שניתנה ברומא ב-1 לנובמבר 1974.

הנה הקטע: "בכל זאת, מאי-הנחת (*malaise*) שפרויד מציין באיזה מקום כאי-נחת בתרבות, מתקדמת כל ההתנסות שלנו".¹ הפסקה העוקבת מציינת ממה עשוי הקשר הסיבתי הישיר בין אי-הנחת, במובן של פרויד, והמכלול של ההתנסות האנליטית:

מה שמפתיע הוא שהגוף תורם לאי-הנחת (*malaise*), בדומה לזה בו אנו יודעים היטב להחיות את החיות, אם יותר לי לומר, כאשר אנו מחיים אותם בפחד שלנו. ממה אנו מפחדים? כאן זה לא דרך הפשט – לא החל ממה אנו מפחדים? אלא, ממה אנחנו מפחדים? – מהגוף שלנו. זה מה שמפגינה התופעה המסקרנת עליה ערכתי סמינר במשך שנה שלמה, וקראתי לו המועקה. בגוף שלנו, זה העניין, המועקה ממוקמת בגופנו במקום אחר מן הפחד. זו ההרגשה שמתעוררת מהחשד שאנחנו עומדים להצטמצם לגופנו.²

הגוף משלם את מס המועקה שלו

מנקודת המבט של ציטוט זה, שמדריך אותי בכניסה לנושא הזה, המועקה היא העקבה של תרומת הגוף שלנו לאי-הנחת בתרבות, גוף זה שהופך "תמיכה-משטח"³ ממה שעושה "סימפטום" בציוויליזציה שלנו, בתרבות שלנו. התקה זו, שנעשתה על ידי לאקאן בטקסט שלו, *טלוויזיה*,⁴ מ-"אי-נחת" ל-"סימפטום", הפכה מוכרת לנו, ויחד עם זאת אין בה שום דבר אוטומטי, והיא מסמנת יותר חצייה, שזה מה שעשה פרויד בעבודתו, *תרבות בלא-נחת*.⁵

אני מציע, שזה דרך המועקה שחצייה זו פועלת. זה דרך המועקה, שעבור סובייקט, אי-הנחת שלו בתרבות, בקבוצה האנושית, המשפחתית, זו של מקום העבודה וכ"ו – יכולה להיקרא על ידו כסימפטום, בייחודיות שלו. ובאופן הפכי, לאפקט (*affect*) של אי-הנחת יש הדהוד בגוף, של מה שעושה סימפטום בתרבות, ועליו מעידים באופן מיוחד הילדים ובני הנוער של היום, לעיתים קרובות עד לחורבן, שם, היכן שהמועקה לא קבלה הכרה.

כי הנתיב של המועקה הוא גם הנתיב של האיווי, ו-"זה מה שעושה את המועקה, בהיפעלות של הסובייקט, למה שאינו מרמה", כפי שמנסח לאקאן בסמינר שלו שנקטע, *מבוא לשמות האב*, כשהוא רוצה לגרום לנו להבין "באיזו רמה רדיקלית (...) נרשמת הפונקציה של אות (סיגנל) המועקה."⁶ למעשה, במועקה, הסובייקט מושפע לא רק "מהאיווי של האחר", אלא גם "מהטרנספורמציה הישירה של הליבידו", שם, היכן שהמסמן כושל ברישומה. לאקאן כבר זיהה את הקשירה הזו, שהמועקה עושה בין הגוף, האחר והדחף, אצל פרויד ב-"מוספים" (*Addenda*) של *עכבה, סימפטום וחרדה*,⁷ שם, היכן שהוא בוחן מחדש את התיזה הראשונית שלו, שממקמת את הדחף המיני כסיבה הטראומטית של ה-*Realangst*, בהעניקו לה את המשמעות של "חרדה ממשית", ממנה נסוגו המתרגמים הראשונים של פרויד. לאקאן ימסד את הקשירה הזו כקשירה של ממשי-סמלי-דמיוני, החל מהרגע שבו הוא רואה במועקה סימן לנוכחות ממשי זה של התענגות.

המועקה מגיחה, ברגע ובמקום שבו גופנו מונע ליצור את עצמו בממשי כגוף מאורגן, ולהחזיק את עצמו בצורתו, בהתאם לשתי הפעולות שלאקאן מבודד, כדי להציג אי-נחת ומועקה ב- השלישית⁸. אנו יכולים לחשוב, כאן, על מה שמצוין כפוביה חברתית או פוביית בית ספר אצל הצעירים מאד, היכן שהסובייקט לא יכול יותר לחצות את הסף של ביתה או בית הספר שלו, שמא יסתכן במצב של התקף פאניקה. אלה הם בדיוק רגעים, בהם הגוף של ההוויה המדברת מתגלה כהטרוגני לגמרי לסובב אותו, לסביבתו, לרישומו בקבוצה החברתית שלו. אנו יכולים גם להתייחס לעובדות הקליניות, היכן שהגוף המדבר הופך הטרוגני, באופן מסיבי, למעמד שלו כצרכן, עד לנקודה בה אין לו יותר מקום או קיום, כשהוא מתמודד עם הפלישה של הזבל, כמו בסינדרום Diogenes, או הטרוגני למעמד שלו כנהג, ברגע שבו מדובר על כניסה לזרם תנועה, בכביש מהיר או בחציה של גשר.

עולם/זוהמה (Monde/Im-monde)

רגעים ומקומות אלה של מועקה הינם מובחנים, בדיוק בכך שהם אלה שבהם ההוויה המדברת, "מצומצמת לגופה", לא מצליחה לרשום את עצמה בעולם, כפי שהוא מדומיין על ידנו כ- "עולם, אותו הדבר עבור כלל החיות". לפתע, תנאי זה של ההוויה המדברת, של ליצור את עצמה כגוף מאורגן, ולהצטרך לשמר את עצמה בצורתה, לא נרשם יותר עבורה כגורל בעולם זה, כי "הוא כלל אינו עולם (monde) אלא (im-monde), זוהמה."⁹

נתעכב על האקיווק, אותו לאקאן תופס, כדי לגרום לו להדהד בהקשר זה. מדובר באקיווק שהחליק בשפה הצרפתית, בין מילים שהתפתחו בשני שדות סמנטיים שנראים מאד שונים, החל ממקור משותף, המושג הלטיני mundus.

המילה "monde", מופיעה כמגדירה מכלול, טוטאליות, שמקבלת את מה שקיים ואת מי שקיים, טוטאליות שהחל ממנה ניתן לערוך מספר מסוים של הבחנות מסמניות, שנעות בין "כולם" (tout le monde) אל "כל אחד חי בעולם שלו" (chacun vit dans son monde). המילה "monde" מתפקדת, כך, כאופרטור מסמני, המסוגל ליצור כמה "עולמות" שרצים, וזה מה שמעניק לה את הכח לאוניברסליזציה.

המילה "im-monde", זוהמה, היא זו שיוצרת את האקיווק, בהתנגדותה ל- monde, ובגורמה להופעת ערך כפול.

מצד אחד, היא מציינת את מה שאינו עולם, כפי שאנו מדמיינים אותו כמשותף לבני אדם, בעלי חיים, צמחים – כל היצורים החיים – ולפיכך אוניברסלי, כי "אחדות הגוף שלנו מכריחה אותנו לחשוב עליו כיקום (universe)". כיצורים חיים נהיה, אם כך, כולנו זהים, ויחד עם זאת, כל אחד שונה. נותר לנו רק, ליצור קהילה עם היצורים החיים שמקיפים אותנו – אוטופיה מתוקה שהיא, בעיקרון, סגרגטיבית באופן אלים!

מצד שני, היא חושפת את האובייקט הדחוי, זוהמה par excellence, כזה שעליו מבוססות אי- הנחת והמועקה, ושלאקאן כינה אובייקט (a), החל מההתנסות האנליטית. אובייקט זה הוא בדיוק מה שמתנגד לעולם כיקום, כי הוא מופיע תמיד כ- "חלק מנותק" (pièce détachée), בהתאם למונח שהוצע על ידי ז'. אלן-מילר בקורס שלו,¹⁰ שלא יהיה לו מקום אחר ב- "עולם האנושי המשותף", היקר לחנה ארנדט, מזה שהאיווי תופס, "הציפור השמימית", בו בזמן, האינדקס של חסר, והתמיכה של הפונקציה של עודף-התענגות.

האובייקט ועודף-ההתענגות

אובייקט דחוי זה הוא אובייקט יקר אבסולוטית, כשהוא מבודד בריפוי האנליטי, כי כשהוא מתנתק מהדחף במועקה, הוא הופך לאובייקט סיבת האיווי. בנפילה זו של האובייקט הדחפי, בוהקת, כמו מטאור, קרן אור חולפת של התענגות עודפת, השארית האמיתית היחידה של

הפעולה. זאת עקבה זו, בלתי נשכחת, שיכולה ליצור "גורל" (*destin*) עבור הסובייקט, במידה שהיא מכריזה על עצמה כאיווי בדיבור של האנליזנט. אלה הם האיוויים שמייסדים כגון את "הגורל" (*le sort*) של הדחפים,¹¹ כפי שאומר לאקאן באחד הסמינרים האחרונים ביותר שלו, ב-18 במרץ 1980. השפה הצרפתית מאפשרת לנו לומר שאיוויים, אם כך, נותנים ערך לדחפים, הם "מפרקים" אותם כמקורות של קללה, של מזל רע, שהסובייקט התלונן עליו עד אז, והם לפיכך מייבשים את החמדנות האכזרית של הסופר אגו.

אבל גורל (*sort*) חדש נוסף לאותו המקום של הגורלות (*destins*) הפרוידיאניים האחרים של הדחף, עם הגעת אובייקטים של "עודף-התענגות מזויף"¹² לעולמנו: הגאדג'טים. אנו לא יודעים אם הם עושים לנו מזל טוב או רע, אבל אנחנו יכולים לומר שהם הפכו, מכאן ואילך, לחלק בלתי נפרד מאי-הנחת בתרבות שלנו. החיים עם טלוויזיה, מחשבים מחוברים לאינטרנט ומשחקי הוידאו והטלפונים הניידים של היום, העניקו לנו את כל הסיבות לחשוב, שאובייקטים אלה מנצחים בכל פעם, שידם על העליונה. הם אלה שכיום עושים עולם, שעושים אוניברסליזציה של עולמנו, שהופכים אותו ליקום, עושים גלובליזציה שלו. אך האם כך עלינו לראות את הדברים? לאקאן חושב שלא. "הגאדג'טים לדוגמא, האם ידם תהיה באמת על העליונה? האם אנחנו נגיע באמת להיות מונעים על ידי הגאדג'טים? הסיכוי נראה לי קלוש, אני חייב לומר. לא נצליח באמת לגרום לכך שהגאדג'ט לא יהיה סימפטום."¹³ באותו החודש, בהרצאה אחרת, הוא מוסיף: "יש להם את הפרטיקולריות הזו של נשיאת הסימן של ההוויה שיצרה אותם – אין מה שהולך לזבל יותר מהר מאשר הגאדג'טים האמורים (...) הם מסיימים במזבלה, היכן שמפרקים אותם. ניתן, לגמרי, להשוות זאת לגורל של ההוויה האנושית".¹⁴

אנחנו לא יכולים לחשוב, או לגרום לילדים של המאה הנכחית לחשוב, שגאדג'טים הם גורל של עולמנו ושל קיומנו, כאשר, כמו כל האובייקטים הקשורים לגופנו, הם חלק מהזוהמה. תחת כותרת זו, הם גורמים לאי-נחת בתרבות שלנו והם סימפטומים של התרבות שלנו, בהתיימרות ליצור עודף-התענגות מזויף.

השימוש של לאקאן, בהרצאה השלישית שלו ברומא, באקוויוק *monde/im-monde* (עולם/זוהמה) הוציא לאור, כהבזק, עודף-התענגות מהלשון, מהללשון (*lalangue*). אקט זה של דיבור גורם לאובייקט, שעומד על הפרק באי-הנחת, להיות נוכח ככזה. לפיכך, זה נותן לנו נקודת ציון קפדנית, של מה שעושה אי-נחת בתרבות שלנו: בכל פעם שזה רוצה לעשות עולם עבור ההוויות המדברות, או עבור הוויה מדברת, הזוהמה, נוכחת. אי-נחת ומועקה הן הסימנים של הרישום של הגופים המדברים בזוהמה הזו, שמהווה קפל (*doublure*), ומעידה על ה"חמצה" של הגוף הזה לעשות אחד.

האובייקט של כל תשומת הלב שלנו

אובייקט זה, בלב אי-הנחת, ובמקום של סיבת המועקה, יהיה, לפיכך, האובייקט של כל תשומת הלב שלנו. יש לרשותנו, כמצפן, שני טקסטים של ז'. אלן-מילר: האחד, איזו "פנטזיה" (*Une Fantasy*),¹⁵ שמשרטט את ההשלכות, בעידן ה"היפר-מודרני" שלנו, של משפט של לאקאן מ-"רדיופניה", שמציין את "העלייה לזנית החברתית של האובייקט אותו כיניתי (a) קטנה".¹⁶ השני, טקסט שנקרא "גאולה דרך פסולת",¹⁷ מעורר אצלנו מיד את הפנים האחרות של האובייקט, שכבר הודגש במשפט של לאקאן: "ציביליזציה היא הביוב",¹⁸ המתייחס להרצאה שניתנה בבורדו. מה שעושה ציביליזציה, למעשה, הוא האופן שבו היא לוקחת אחריות על מה שהיא דוחה! נושא אקטואלי בהחלט.

המשאבים שלנו, כדי לגשת לסוגיות אלו, אינם דלים: הטקסטים הפרוידיאניים הנהדרים, שהם עכבה, סימפטום ומועקה ו-תרבות בלא-נחת, הסמינר X של לאקאן המועקה וההתייחסות אליו מאת ז'. אלן-מילר, שמופיעה בכרכים 58 ו-59 של *La Cause freudienne* (וגם בעברית בכתב

העת "עת לאקאן"¹ והעבודות הרבות של הקולגות שלנו על הנושאים האלה של אי-נחת ושל המועקה.

אחד הפרסומים שלנו בשפה האנגלית, גם הוא יקר-ערך, שאוסף הגחות של אי-נחת עכשווית, מקטעים שנשלחים על ידי כותבים מכל המדינות של ה-NLS: אני מתייחס כאן ל-*Lacanian Review Online*, שהקולגות שלנו, ג'ף ארב וחורחה אסף, הם העורכים שלו.

אסיים עם פרויד והמשפטים הראשונים של "אי-הנחת" שלו. ממש בתחילת הטקסט, למול העמדה של המוראליסט, שמצהיר שבני האדם לא רואים את הערכים האמיתיים של החיים, פרויד מביא את ההערה הפשוטה הזו: "ואף-על-פי-כן, בבואך לחרוץ משפט מכליל מסוג זה, נשקפת לך סכנה, שתשכח כמה רבגוני עולמם של בני-אדם ומה מנומרים חיהם הנפשיים."¹⁹

מגוון של צבעים, אם כך, של התענגויות, איוויים, אובייקטים ואידאליים, ומעל לכל סימפטומים, שהם עבורנו, הפסיכואנליטיקאים, הדרך הבטוחה ביותר להוות תשובה, לסדק שגורם לאי-הנחת בתרבות שלנו, ולאובייקט שממנו המועקה עושה עקבה בסובייקטיביות שלנו.

תרגום / תמי וייל

קריאה / מבל גרייבר

[1] לאקאן ז', *השלישית* (תרגום לעברית מאת נעה פרחי); *עת לאקאן*, גיליון 7, מרץ 2021, עמ' 42.

[2] שם, עמ' 42, 44.

[3] Supports/Surfaces est un mouvement artistique qui fut l'un des groupes fondateurs de l'art contemporain français, tant en peinture qu'en sculpture. (Wikipedia)

[4] לאקאן ז', *טלוויזיה*, (תרגום בן-ציון בן-משה), כפר סבא, הוצאת חנות הספרים, 1992, עמ' 39.

[5] פרויד ז', *תרבות בלא נחת*, (תרגום אריה בר), תל אביב, הוצאת דביר, 1988.

[6] לאקאן ז', *"מבוא לשמות האב"*, *על שמות האב*, תל אביב, הוצאת רסלינג, 2006, עמ' 70.

[7] פרויד ז', *"מוספים"*, *עכבה, סימפטום וחרדה*, (תרגום יאיר אור), תל אביב, הוצאת רסלינג, 2003, עמ' 85.

[8] לאקאן ז', *השלישית לעיל*, עמ' 42 "בממשי זה, נוצרים גופים מאורגנים, ששומרים על צורתם" (שם).

[9] שם, עמ' 42.

¹ [פורסם תחת השם "מבוא לקריאה של הסמינר על המועקה של ז'אק לאקאן" מאת ז'אק אלן מילר, בכתב העת *עת לאקאן*. קישור לגיליון כתב העת [בחנות הג'יאפ \[כאן\]](#)]

Miller J.-A., *L'orientation lacanienne*, « Pièces détachées » (2004-2005), [10] enseignement prononcé dans le Cadre du Département de Psychanalyse de Paris VIII, inédit.

Lacan J., « Dissolution », *Aux confins du Séminaire* (texte établi par J.-A. [11] Miller), Paris, Navarin éditeur, p. 65.

Lacan J., *Le Séminaire*, Livre XVII, *L'envers de la psychanalyse*, Paris, [12] Seuil, 1991, p. 93.

[13] לאקאן ז', השלישית, לעיל, עמ' 50.

Lacan J., *Le phénomène lacanien* (nov. 1974), texte établi par J.-A. Miller, [14] Section clinique de Nice, 2011, p. 14.

Miller J.-A., « Une fantaisie », *Mental* n°15, février 2005, p. 9-27. [15]

Lacan J., *Autres écrits*, Paris, Seuil, 2001, p. 414. [16]

Miller J.-A., « Le salut par les déchets », *Mental* n°24, avril 2010, p. 9-15. [17]

Lacan J., « Lituraterre », *Autres écrits, op. cit.* p. 11 ; et « Mon [18] enseignement, sa nature et ses fins », *Mon enseignement*, Paris, Seuil, 2005, p. 84-85.

[19] פרויד ז', תרבות בלא נחת, לעיל, עמ' 118.